

**VALSTYBĖS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS IR ĮVAIKINIMO TARNYBA PRIE
SOCIALINĖS APSAUGOS IR DARBO MINISTERIJOS**

**REKOMENDACIJA DĖL MIESTŲ (RAJONŲ) SAVIVALDYBIŲ ADMINISTRACIJŲ
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS SKYRIŲ PROCESINĖS PADĖTIES IR FUNKCIJŲ
BAUDŽIAMAJAME PROCESĖ**

2016-05-27 Nr. 6-284

I. BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės atlikto Valstybinio audito 2012 m. gruodžio 31 d. ataskaitoje Nr. VA-P-10-3-21 „Ar efektyviai organizuota vaiko teisių apsauga“ (toliau – Valstybės kontrolės ataskaita) Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijai kartu su Lietuvos Respublikos generaline prokuratūra pateikta rekomendacija – parengti ir patvirtinti metodines rekomendacijas dėl savivaldybių administracijų Vaiko teisių apsaugos skyrių (toliau – VTAS) specialistų dalyvavimo baudžiamajame procese. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos viceministro 2015 m. rugsėjo 1 d. raštu Nr. (16.3-42) SD-5469 pavesta Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, kuri pagal kompetenciją koordinuoja VTAS darbą ir teikia jiems metodinę paramą vaiko teisių apsaugos praktinio įgyvendinimo klausimais, parengti metodines rekomendacijas dėl VTAS specialistų dalyvavimo baudžiamajame procese pagal šiuo metu galiojantį teisinį reglamentavimą.

2. Valstybės kontrolės ataskaitoje konstatuota, kad VTAS specialistai negali tinkamai įgyvendinti priskirtų funkcijų, kadangi neregamentuota VTAS specialistų procesinė padėtis baudžiamajame procese. Vaikas dažniausiai apklausiamas tam nepritaikytose patalpose, nedalyvaujant VTAS specialistui ir psichologui. Nepilnametis dėl netinkamai atliktų apklausų patiria neigiamą baudžiamojo proceso poveikį, neretai jis apklausiamas pakartotinai. Ataskaitoje nurodoma, kad VTAS formaliai atstovauja vaikui baudžiamajame procese.

3. Metodinių rekomendacijų tikslas – išsamiai atskleisti ir sistemiškai apžvelgti VTAS procesinę padėtį ir funkcijas baudžiamajame procese, kas padėtų baudžiamojo proceso metu VTAS tinkamai įvykdyti savo funkcijas, kad būtų užtikrinta nepilnamečio teisių ir geriausių interesų apsauga baudžiamojo proceso metu ir vaikas nepatirtų neigiamo baudžiamojo proceso poveikio.

4. Vaikai – viena iš pagrindinių ir svarbiausių bet kurios visuomenės grupių, visos tautos garantas ir valstybės socialinės tikrovės ateitis. Vaikas dėl savo asmenybės ypatumų, fizinio ir protinio nesubrendimo nesugeba tinkamai pasinaudoti savo teisėmis bei apginti savo interesų. Specifinė vaiko padėtis visuomenėje lemia būtinybę užtikrinti jo pamatinių teisių ir laisvių apsaugą, kas iš esmės reiškia teisinio apsaugos mechanizmo egzistavimą.

5. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos (toliau – Vaiko teisių konvencija) 3 straipsnio 1 dalyje, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo (toliau – Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas) 4 straipsnio 1 punkte, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 3.3 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas vienas iš pagrindinių ir visuotinai privalomų principų – prioritetas vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principas. Šis principas reiškia, kad tiek priimant teisės aktus, tiek juos taikant, tiek sprendžiant klausimus, kurių teisės aktai neregamentuoja, visada būtina įvertinti sprendimą ar bet kokią kitą veiksmą vaiko interesų požiūriu bei užtikrinti, kad jie nebūtų pažeisti. Prioritetinio vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principo esmė – pirmiausia užtikrinti geriausius vaiko interesus ir jais vadovautis. Vaiko interesai turi būti tinkamai užtikrinami viso baudžiamojo proceso metu.

6. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme bei Bendrųjų vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatuose (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. gruodžio 2 d. nutarimo Nr. 1593 redakcija) (toliau – Nuostatai) numatyta, kad VTAS yra pagrindinė vaiko teisių ir interesų apsaugos, gynimo ir atstovavimo jiems institucija vietos savivaldos lygmenyje. VTAS yra teritoriniu principu veikianti valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija, pagal teisės aktais įtvirtintą tikslą (uždavinius) bei suteiktą kompetenciją esanti ir turinti būti arčiausiai vaiko, kad laiku ir tinkamai būtų sustabdyti ir pašalinti vaiko teisių ir interesų pažeidimai bei užkirstas kelias pažeidimams atsirasti (Nuostatų 6.3–12.4 punktai).

7. Pripažįstama, kad vaikas yra viena pažeidžiamiausių visuomenės dalių. Vaikas ypač jautrus tam, kaip jį vertina kiti. Jis išgyvena neigiamas reakcijas, nukreiptas į jį. Vaiko teisių konvencijoje detalizuojama, kad valstybės privalo užtikrinti visišką pagarbą vaiko asmeniniam gyvenimui (Vaiko teisių konvencijos 16 straipsnis, 40 straipsnis). Vaiko teisių konvencijos 16 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta kiekvieno vaiko teisė į asmeninio gyvenimo apsaugą, šeimyninį gyvenimą, buto neliečiamybę, susirašinėjimo paslaptį, garbę ir reputaciją. Vaiko teisių konvencijos 40 straipsnyje straipsnio 1 dalyje akcentuojama kiekvieno vaiko, įtariamo pažeidus baudžiamuosius įstatymus, kaltinamo arba pripažįstamo kaltu dėl jų pažeidimo, teisė, kad su juo būtų elgiamasi stengiantis ugdyti jo orumą ir reikšmingumą, pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, kad būtų atsižvelgiama į jo amžių ir jaustųsi noras padėti jam reintegruoti ir atlikti naudingą vaidmenį visuomenėje. Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 6 straipsnyje nurodoma, kad visuomenės informavimo priemonėse draudžiama skleisti neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančią informaciją, susijusią su asmens duomenimis, kai siejant su nusikalstama veika ar kitais teisės pažeidimais skelbiami nuo teisėsaugos institucijų ar teismo nesislapstančio įtariamojo padarius nusikalstamą veiką, kaltinamojo, nuteistojo ar nuo nusikalstamos veikos arba kitų teisės pažeidimų nukentėjusio nepilnamečio (aukos) asmens duomenys, pagal kuriuos galima nustatyti jo asmens tapatybę. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) 9 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad bylos visose teismuose nagrinėjamos viešai, tačiau BPK 9 straipsnio 3 dalyje numatyta teismo prerogatyva spręsti posėdžių paskelbimo uždaraus klausimus, kai nagrinėjamos bylos dėl nusikalstamų veikų, kuriomis kaltinami arba dėl kurių yra pripažinti nukentėjusiais nepilnamečiai, nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui bylas, taip pat kitas bylas, kai siekiama užkirsti kelią paskelbti žinias apie privatų proceso dalyvių gyvenimą arba kai tai būtina siekiant užtikrinti nukentėjusiojo specialius apsaugos poreikius, taip pat kai apklausiamas liudytojas ar nukentėjusysis, kuriems taikomas anonimiškumas. Taip pat yra įtvirtintas draudimas skelbti ikiteisminio tyrimo duomenis apie nepilnamečius įtariamuosius ir nukentėjusiuosius (BPK 177 straipsnio 1 dalis), susipažinimo su ikiteisminio tyrimo medžiaga metu daryti ikiteisminio tyrimo medžiagos kopijas, kai duomenys yra apie nepilnamečius įtariamuosius ir nukentėjusiuosius (BPK 181 straipsnio 6 dalis). VTAS, įgyvendindamas baudžiamajame procese numatytas funkcijas, privalo užtikrinti visišką pagarbą vaiko asmeniniam gyvenimui, jo asmens duomenų apsaugą ir kt., siekiant užtikrinti tinkamą kiekvieno vaiko, nepriklausomai nuo jo padėties baudžiamajame procese, teisių ir geriausių interesų apsaugą.

8. VTAS dalyvavimas baudžiamajame procese neturėtų būti vertinamas formaliai. VTAS veikla (funkcijų vykdymas) turi būti suvokiama plačiai bendrame vaiko situacijos kontekste, individualizuota konkreto vaiko atžvilgiu. VTAS, siekdamas apsaugoti baudžiamojo proceso dalyviu tapusio vaiko teises ir geriausius interesus, turėtų būti aktyvus.

9. VTAS atstovui dalyvaujančiam procese, turi būti taikomi aukšti kvalifikacijos standartai. Atliekamų funkcijų kokybė priklauso ir nuo turimų specialių žinių, ir įgūdžių, ir nuo teisinio pasirengimo. VTAS atstovas, dalyvaudamas procese, ne tik vykdo BPK numatytas tiesiogines funkcijas, bet ir prisideda garantuodamas, kad baudžiamajame procese būtų naudojami teisėti būdai ir priemonės vaiko interesams užtikrinti. VTAS atstovas turi nuolat kelti kvalifikaciją, tobulėti, ugdyti gebėjimus teisingai ir objektyviai vertinti vaiko padėtį, jo poreikius. VTAS vedėjas atsako už skyriaus veiklą, tinkamą pareigų atlikimą ir jo kontrolę, taip pat nustato skyriaus valstybės tarnautojams ir darbuotojams, dirbantiems pagal darbo sutartį, veiklos sritis, paskirsto jiems darbą ir jį kontroliuoja

(Nuostatų 21 punktą). Tuo atveju, kai VTAS vedėjas paveda konkrečiam VTAS atstovui dalyvauti baudžiamojo proceso metu, privalu įvertinti šio atstovo pasirengimą ir gebėjimą tinkamai įvykdyti jam pavestas funkcijas bei užtikrinti vaiko teises ir geriausius interesus.

II. DĖL VTAS, DALYVAUJANČIO NEPILNAMEČIO APKLAUSOJE, FUNKCIJŲ

10. VTAS, dalyvaujantis nepilnamečio apklausoje, funkcijas reglamentuoja: BPK 186 straipsnio 5 dalis (nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausa); BPK 188 straipsnio 5 dalis (nepilnamečio įtariamojo apklausa); BPK 272 straipsnio 4 dalis (nepilnamečio kaltinamojo apklausa); BPK 280 straipsnio 1 dalis (nepilnamečio liudytojo apklausos ypatumai). Šiuose straipsniuose numatyta VTAS funkcija padėti apklausti nepilnamečių, atsižvelgiant į jo socialinę ir psichologinę brandą.

11. VTAS atstovas yra kitas baudžiamajame procese dalyvaujantis asmuo, kurio pagrindinė funkcija baudžiamajame procese – padėti apklausti nepilnamečių. VTAS atstovas nėra valstybės institucija ar pareigūnas, kurie atsakingi už baudžiamojo proceso eigą, taip pat negali būti laikomas proceso dalyviu (išskyrus atvejus, kai yra paskirtas vaiko atstovu pagal įstatymą pagal BPK 53 straipsnį).

12. VTAS atstovas ir psichologas teikia alternatyvią pagalbą nepilnamečio apklausos metu. Kurį iš specialistų pasitelkti į pagalbą, atsižvelgiant į nepilnamečio socialinę ir psichologinę brandą, įvertina ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar ikiteisminio tyrimo teisėjas.

13. Jeigu VTAS atstovas yra kviečiamas padėti apklausti nepilnamečių, kuris turi specialių poreikių, galimai nukentėjo nuo seksualinės prievartos ar po nusikalstamos veikos sutriko jo psichika, ir, VTAS nuomone, VTAS atstovo žinios nėra pakankamos, kad jis galėtų padėti apklausiant tokį nepilnamečių, VTAS tikslinga apie tai raštu informuoti apklausą organizuojantį ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ar ikiteisminio tyrimo teisėją bei prašyti spręsti klausimą dėl psichologo, turinčio specialių psichologinių žinių, kvietimo į apklausą. Taip galėtų būti išvengta antrinės traumos teisinių procedūrų metu.

14. Tuo atveju, kai byloje dėl nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, smurto artimoje aplinkoje ar byloje, susijusiose su diskriminavimu ar neapykanta dėl lyties ar kt., reikia apklausti nepilnamečių ir nukentėjusiųjų pripažintas nepilnamečių prašo, kad apklausą atliktų tos pačios lyties asmuo (BPK 185 straipsnio 2 dalis), ir ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui ar ikiteisminio tyrimo teisėjui informavus apie tai VTAS, VTAS vedėjas turėtų užtikrinti, kad apklausti nepilnamečių padėtų tos pačios lyties VTAS atstovas.

15. VTAS turi būti informuotas ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro apie numatomą nepilnamečio apklausą raštu, iš anksto, prieš protingą terminą, kuris leistų VTAS atstovui tinkamai pasiruošti apklausai. Esant ypatingai skubiems atvejams, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras aiškiai nurodo, kad atvejis yra ypatingai skubus, VTAS atstovas gali būti kviečiamas telefonu ar kitais būdais.

16. VTAS atstovas padeda apklausti nepilnamečių VTAS darbo metu teisės aktų nustatyta tvarka. Kai apklausą tikslinga atlikti neatidėliotinai, VTAS vedėjas, kuo skubiau, sprendžia klausimą dėl VTAS atstovo paskyrimo dalyvauti nepilnamečio apklausoje. Neatidėliotinais atvejais VTAS atstovo dalyvavimas nepilnamečio apklausoje turėtų būti užtikrinamas. Jeigu apklausą tikslinga atlikti VTAS ne darbo metu, VTAS vedėjas sprendžia klausimą dėl VTAS atstovo galimybės dalyvauti nepilnamečio apklausoje ne darbo metu.

17. VTAS turi teisę gauti informaciją raštu (elektroniniu paštu arba faksu), kurioje nurodoma ikiteisminio tyrimo numeris, nepilnamečio anketiniai duomenys (vardas, pavardė, gimimo data, adresas), procesinis statusas, nusikalstama veika, apklausos data, laikas, vieta bei kita būtina informacija, kuri leistų tinkamai pasiruošti apklausai ir užtikrinti nepilnamečio teisių ir interesų apsaugą.

18. Prieš numatomą apklausą VTAS atstovas, esant poreikiui, turėtų susisiekti (telefonu) su ikiteisminio tyrimo pareigūnu ar prokuroru ir prašyti ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro

nurodyti, kokios konkrečios VTAS pagalbos ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui reikia, taip pat aptarti su ikiteisminio tyrimo pareigūnu ar prokuroru klausimą dėl apklausos vietos, eigos, tinkamų klausimų formulavimo, jų pateikimo eiliškumo, turimą informaciją apie vaiko atstovų pagal įstatymą dalyvavimą procese ir kt.

19. Siekiant, kad nepilnametis būtų apklaustas vieną kartą ir išvengiant neigiamo baudžiamojo proceso poveikio nepilnamečiui, VTAS, jei tai tikslinga, raštu, argumentuotai ir pagrįdžiant (BPK 184 straipsnio 1 dalis), siūlyti ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui, kad apklausą atliktų ikiteisminio tyrimo teisėjas, nes teisiama jame posėdyje gali būti balsu perskaityti parodymai, duoti ikiteisminio tyrimo teisėjui (276 straipsnio 2 dalis), tokiu atveju nepilnametis gali būti nešaukiamas į teisiama jį posėdį.

20. Tais atvejais, kai ikiteisminio tyrimo metu būtina pakartotinė nepilnamečio liudytojo ar nepilnamečio nukentėjusiojo apklausa, juos turėtų apklausti tas pats asmuo. Taip pat tikslinga nepilnamečių informuoti, dėl kokių priežasčių apklausa atliekama dar kartą, paaiškinti, kad pakartotinė apklausa atliekama ne dėl vaiko kaltės ir ne dėl to, kad jis nesuteikė pakankamai informacijos pirmos apklausos metu. Jų apklausos metu turi būti daromas vaizdo ir garso įrašas (BPK 186 str. 2 d.). VTAS turi atkreipti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro dėmesį bei pareikšti pastabą, jeigu apklausos metu tai nėra užtikrinama.

21. Siekiant apsaugoti nepilnamečio interesus, tiek ikiteisminio tyrimo metu, tiek teismo posėdžio metu, apklausa paprastai turi būti vykdoma vaikų apklausoms pritaikytose patalpose (BPK 186 straipsnio 2 dalis). Prieš numatomą apklausą, VTAS turi atkreipti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo dėmesį (raštu, telefonu ar kt.) bei prašyti, kad apklausa nepilnamečio interesais būtų vykdoma nepilnamečio apklausai pritaikytoje patalpoje. Apklausos kambaryje, kuriame apklausiamas nepilnametis, turi būti nepilnametis ir vienas apklausti vaiką padedančių specialistų (VTAS arba psichologas) ir (arba) teisėjas. Jeigu apklausa atliekama nepilnamečio apklausai nepritaikytose patalpose, VTAS dėl to turėtų teikti pastabas ikiteisminį tyrimą organizuojantiems pareigūnams, kad pastarieji pasirūpintų, jog patalpoje nebūtų pašalinių žmonių, daiktų ir kitų dirgiklių, galinčių trikdyti vaiką apklausos metu.

22. Apklausos metu nepilnamečiui turi būti leidžiama pasirinkti, kur jis norėtų sėdėti. Turi būti pasirūpinama nepilnamečio fiziniiais poreikiais. Draugiškos aplinkos sukūrimas, kokybiškai vykdoma nepilnamečio apklausa padeda gauti patikimesnius parodymus, užtikrina nepilnamečio saugumą ir mažina neigiamą baudžiamojo proceso poveikį jam.

23. VTAS atstovas turi pateikti nepilnamečiui proceso dalyvių klausimus per ryšio palaikymo priemones suprantamai ir neiškreipiant jų esmės.

24. Nepilnamečio apklausa negali būti atliekama mokymo ar ugdymo įstaigoje arba nepilnamečio buvimo šioje įstaigoje laiku, atstovo pagal įstatymą darbovietėje, jei tai gali pakenkti nepilnamečio interesams. VTAS tikslinga atkreipti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro dėmesį dėl netinkamos apklausos vietos, esant poreikiui – informuoti raštu.

25. Siekiant sumažinti būsimo teisinės procedūros keliamą įtampą, prieš apklausą nepilnamečiui suprantamai pagal jo amžių ir išsivystymą turi būti paaiškinta, koku tikslu ir apie kokį faktą ar aplinkybes bus kalbama, kas (koks pareigūnas ar asmuo) jį apklaus, kokioje įstaigoje ar institucijoje bus apklausiamas nepilnametis, kokie asmenys ir koku tikslu dar dalyvaus pokalbio metu, kaip vyks apklausa, t. y. nepilnametis turi būti informuojamas, kad daromas vaizdo ir garso įrašas, kad nepilnamečiui papasakojus apie tai, kas jam žinoma, gali būti užduodami papildomi klausimai ir kt. Jeigu būsimo teisinės procedūros neišaiškino ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras, prieš pradėdam apklausą tai atlikti tikslinga VTAS atstovui.

26. VTAS atstovas apklausos metu turi būti aktyvus, rodyti iniciatyvą. VTAS atstovas turi teisę apklausos metu teismo posėdžio pirmininko leidimu užduoti klausimus (BPK 280 straipsnio 1 dalis). VTAS atstovas turi užmegzti su apklausiamuoju psichologinį ryšį, bendrauti su nepilnamečiu atsižvelgiant į jo amžių, supratimą, išvengiant formalių išsireiškimų. VTAS atstovas negali vienasmeniškai atlikti nepilnamečio apklausos, t. y. jis turi bendradarbiauti su ikiteisminio tyrimo pareigūnu, prokuroru ar ikiteisminio tyrimo teisėju.

27. VTAS atstovas, apklausdamas vaiką, turi reaguoti į nepilnamečio emocines reakcijas ir kūno kalbą. VTAS atstovas turi vengti pateikti vertinančius klausimus ar formuluotes, kurie gali papildomai trikdyti nepilnametį, pavyzdžiui, jam atsisakant pateikti atsakymą į tam tikrą klausimą ar atsisakant pokalbio apskritai, VTAS atstovui svarbu sužinoti atsisakymo motyvus, suteikti nepilnamečiui galimybę išsakyti savo nuomonę, stengtis išsklaidyti vaiko neadekvačius nuogąstavimus, rasti kompromisą, bet nežadėti negalimų išpildyti dalykų ar atlygio.

28. Jeigu VTAS atstovas, padaro išvadą, kad nepilnamečiui užduodami klausimai yra nekorektiški, traumuojantys ar dėl brandos, psichinės ar kt. būklės jam nesuvokiami arba, manydamas, kad apklausa atliekama netinkamai ir pažeidžia nepilnamečio interesus, VTAS atstovas turi šią apklausą atliekančiam asmeniui išsakyti savo nuomonę arba pareikšti pastabas ir nurodyti, kurie apklausos aspektai prieštarauja nepilnamečio interesams bei paprašyti tokius veiksmus nutraukti.

29. Apklausoje metu rekomenduojama daryti pertraukas, atsižvelgiant į apklausiamo nepilnamečio amžių, individualius ypatumus, jo būseną. VTAS turi teisę išsakyti nuomonę dėl apklausos pertraukų būtinumo ir jų trukmės.

30. Baigus apklausą, VTAS atstovas turi teisę nurodyti savo nuomonę dėl apklausos eigos ir protokolo turinio protokole arba atskirai surašytame tarnybiniame dokumente, prijungiant šį dokumentą prie baudžiamosios bylos.

31. Į nepilnamečio apklausą gali būti kviečiamas vaiko gyvenamosios vietos VTAS, teritorijos, kurioje yra nepilnametis, VTAS ar globos (rūpybos) nustatymo (priežiūros) VTAS. Būtent ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras įvertina ir priima sprendimą, kurį VTAS, jo nuomone, tikslingiau kviešti į apklausą, atsižvelgiant į vaiko socialinę ir psichologinę brandą. Jeigu kviečiamas VTAS turi pagrindą manyti, kad kitos savivaldybės VTAS, atsižvelgiant į nepilnamečio interesus, turimą informaciją ir kt. gali geriau užtikrinti apklausoje nepilnamečio teises ir interesus, apie tai turi pranešti ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui bei pagrįsti savo nuomonę. VTAS, kuriam pavesta padėti apklausti nepilnametį, turi teisę iš kitų VTAS gauti informaciją, reikalingą užtikrinti tinkamų funkcijų vykdymą, atitinkamai pastarieji turi pareigą bendradarbiauti bei suteikti prašomą ir (ar) jų nuomone svarbią informaciją, nepilnamečio teisių ir interesų apsaugos klausimais (Nuostatų 6.5 punktas).

III. DĖL VTAS SKYRIMO VAIKO ATSTOVU PAGAL ĮSTATYMĄ IR ATLIEKAMŲ FUNKCIJŲ

32. Nepilnamečio įtariamojo, kaltinamojo, nuteistojo ir nukentėjusiojo atstovais pagal įstatymą gali būti tėvai, tėviai, globėjai, rūpintojai arba įstaigos, kuri globoja ar rūpinasi nepilnamečiu, įgalioti asmenys (BPK 53 straipsnio 2 dalis). Tėvų valdžios vykdymas yra privalomas. Tėvo ar motinos atsisakymas nuo teisių ir pareigų savo nepilnamečiams vaikams negalioja (CK 3.159 straipsnio 1 dalis). Už tėvų valdžios nepanaudojimą taikoma teisinė atsakomybė, numatyta įstatymuose (CK 3.159 straipsnio 4 dalis). CK 3.165 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad tėvai, įgyvendindami įstatyme apibrėžtas teises ir pareigas, turi pirmumo teisę prieš kitus asmenis.

33. Jeigu nepilnamečio atstovai pagal įstatymą negali atstovauti vaikui (pavyzdžiui, yra išvykę į užsienį ir nėra kreipęsi dėl laikinos globos nustatymo tėvų prašymu ir pan.), vaiko atstovu pagal įstatymą procese galėtų būti pripažintas asmuo, kuris *de facto* yra atsakingas už nepilnametį, t. y. giminaitis, asmuo nuolat bendraujantis ir palaikantis glaudžius ryšius su nepilnamečiu, ar kitas asmuo, galintis tinkamai atstovauti nepilnamečio interesams. Visais atvejais pagrindinis kriterijus, skiriant ar keičiant atstovą pagal įstatymą, yra nepilnamečio interesai (BPK 53 straipsnio 3 dalis). VTAS turint duomenų, kad yra asmuo, kuris gali tinkamai užtikrinti vaiko teises ir geriausius interesus baudžiamąjo proceso metu, apie tai turėtų pranešti ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui.

34. VTAS baudžiamajame procese gali būti skiriamas vaiko atstovu pagal įstatymą, jeigu atstovų pagal įstatymą dalyvavimas procese kenkia ar trukdo nepilnamečio interesams (BPK 53 straipsnio 3 dalis, CK 3.241 straipsnio 3 dalis).

35. Proceso greitumo principo įgyvendinimo negali būti siekiama netinkamo proceso dalyvių teisių užtikrinimo ar reikšmingų bylai aplinkybių neišaiškinimo sąskaita. VTAS skyrimas vaiko atstovu pagal įstatymą turi būti pateisintas nepilnamečio interesų požiūriu.

36. Tokiu atveju, kai ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi atsisakoma leisti atstovui pagal įstatymą dalyvauti procese, klausimą dėl tinkamo atstovo paskyrimo sprendžia ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras. Vaiko atstovu pagal įstatymą turėtų būti skiriamas nepilnamečio gyvenamosios vietos VTAS, turintis daugiausiai baudžiamosios bylos nagrinėjimui reikalingos informacijos apie vaiką ir jo šeimą. Tuo atveju, jei vaiko atstovu pagal įstatymą paskiriamas VTAS, VTAS privalo gauti ir turi teisę prašyti pateikti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimą ar teisėjo nutartį dėl jo skyrimo vaiko atstovu pagal įstatymą.

37. Gavęs ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nutarimą ar teismo nutartį dėl VTAS paskyrimo vaiko atstovu pagal įstatymą, VTAS vedėjas turėtų spręsti klausimą dėl konkretaus atstovo paskyrimo, atsižvelgdamas į geriausius vaiko interesus, prieš tai įvertinęs asmens kvalifikaciją, teisinės žinias bei gebėjimus šią funkciją atlikti tinkamai.

38. VTAS paskirtas nepilnamečio atstovu pagal įstatymą, įgyja visas atstovaujamojo asmens procesines teises ir pareigas (BPK 54 straipsnis) bei turi padėti atstovaujamam vaikui teisėtai būdais ir priemonėmis ginti jo interesus bei pasinaudoti jo procesinėmis teisėmis numatytais BPK.

39. VTAS, nesutikdamas su ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimu ar teisėjo nutartimi, kurioje jis skiriamas vaiko atstovu pagal įstatymą, turi teisę ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimą ar teisėjo nutartį skusti įstatymo nustatyta tvarka ir terminais (BPK 62 – 63 straipsniai, 439 straipsnio 1 dalis).

40. Nepilnamečio įgaliotojo atstovo dalyvavimas būtinas bylose dėl nusikalstamų veikų žmogaus sveikatai, laisvei, seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, nepilnamečiui ir šeimai ar dorovei, kai nuo šių veikų nukentėjo nepilnametis, taip pat kitais atvejais, kai be įgaliotojo atstovo pagalbos nepilnamečio nukentėjusiojo teisės ir interesai nebūtų tinkamai ginami (BPK 55 straipsnio 4 dalis). Tuo atveju, jeigu nepilnamečiui baudžiamąjį procesą dalyviui nėra paskirtas įgaliotasis atstovas (BPK 10 straipsnio 1 dalis, 17 straipsnis), VTAS būdamas vaiko atstovu pagal įstatymą, turėtų kreiptis į ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ar teismą, kad minėti subjektai praneštų Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybai apie įgaliotojo atstovo paskyrimo būtinumą (LR valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 21 str. 1 d.). Jeigu nepilnamečiui negali būti paskirta valstybės garantuojama teisinė pagalba, esant būtinumui, VTAS turėtų savo iniciatyva ir (ar) lėšomis spręsti klausimą dėl įgaliotojo atstovo nepilnamečiui užtikrinimo.

41. VTAS, kaip atstovo pagal įstatymą, tikslas – padėti atstovaujamam asmeniui teisėtai būdais ir priemonėmis ginti jo interesus bei pasinaudoti jo procesinėmis teisėmis, numatytais baudžiamajame procese. VTAS atstovu pagal įstatymą skiriamas *ad hoc* (šiam tikslui).

42. VTAS gali būti skiriamas laikinai, kol bus išspręstas naujo atstovo pagal įstatymą klausimas, pavyzdžiui, globėjo (rūpintojo) ar kito asmens, galinčio tinkamai atstovauti šio proceso dalyvio interesams, skyrimas. Jei nėra globos (rūpybos) nustatymo pagrindų ir vaiko atstovams pagal įstatymą (vienam esamam) nebuvo leista dalyvauti procese, VTAS skiriamas vaiko atstovu pagal įstatymą iki konkretaus ikiteisminio tyrimo atlikimo / baudžiamosios bylos nagrinėjimo pabaigos arba iki tol kol bus pakeistas (panaikintas) ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimas ar ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis dėl jo skyrimo. Tuo atveju, jei dar nepasibaigus baudžiamosios bylos nagrinėjimui, vaikui nustatoma laikinoji globa, VTAS apie tai turėtų informuoti ikiteisminio tyrimo pareigūną ar prokurorą.

43. VTAS turi teisę pareikšti civilinį ieškinį baudžiamajame procese dėl nepilnamečio teisių ir interesų gynimo (BPK 109 straipsnis, Nuostatų 8.4 punktas).

44. VTAS paskyrus vaiko atstovu pagal įstatymą ir VTAS atstovą kviečiant atlikti kitas numatytas funkcijas baudžiamajame procese (BPK 44 straipsnio 11 dalis, 186 straipsnio 5 dalis, 188 straipsnio 5 dalis, 272 straipsnio 4 dalis, 280 straipsnio 1 dalis), turi būti užtikrintas skirtingų VTAS atstovų dalyvavimas, t. y. tas pats VTAS atstovas neturi atlikti skirtingų funkcijų baudžiamajame procese, jei viena iš jų – vaiko atstovavimas pagal įstatymą.

IV. DĖL VTAS DALYVAVIMO ATLIEKANT PROCESINES PRIEVARTOS PRIEMONES

45. VTAS turi teisę gauti informaciją apie numatomas procesines prievartos priemones (asmens apžiūra, krata, atvedinimas, poėmis) bei privalo bendradarbiauti su ikiteisminio tyrimo pareigūnu ar prokuroru, tais atvejais, kai nėra galimybės išvengti procesinių prievartos priemonių vykdymo nepilnamečio akivaizdoje ir nepilnametis gali tapti tokių priemonių stebėtoju, siekiant išvengti ar maksimaliai sušvelninti galimą traumuojantį poveikį vaikui.

46. VTAS prieš protingą terminą turi teisę gauti (raštu, elektroniniu paštu, faksu) iš ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro informaciją apie nepilnametį, kurio akivaizdoje planuojama atlikti procesinę prievartos priemonę, jo atstovą pagal įstatymą, planuojamo atlikti procesinio veiksmo laiką, vietą, pobūdį, planuojamas atlikti procesines prievartos priemones.

47. VTAS privalo užtikrinti visos ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro pateiktos informacijos apie šeimą, kurioje yra nepilnametis, konfidencialumą, kad būtų nepakenkta ikiteisminio tyrimo atlikimui.

48. VTAS dalyvauja procesinėse prievartos priemonėse skyriaus darbo metu teisės aktų nustatyta tvarka, išskyrus tuos atvejus, kai procesines prievartos priemones tikslinga atlikti neatidėliotinai. Kai procesinės prievartos priemonės turi būti atliktos neatidėliotinai ir nepilnamečio dalyvavimo negalima išvengti, ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui turi būti sudaryta galimybė susisiekti (telefonu, elektroniniu paštu) su procesinio veiksmo vykdymo vietos VTAS vedėju dėl VTAS darbuotojo dalyvavimo užtikrinimo, vykdant procesinę prievartos priemonę (Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2014 m. rugsėjo 15 d. aiškinamamojo rašto dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 44 straipsnio 11 dalies taikymo Nr. 17.9-2770 (toliau – Aiškinamasis raštas) 2 punktas).

49. Procesinių prievartos priemonių atlikimo metu atvykus VTAS atstovui ir paaiškėjus, kad nepilnamečio nėra ir nebus namuose, VTAS atstovas turi teisę prašyti būti atleistas nuo dalyvavimo procese.

50. VTAS turi būti informuotas nedelsiant, ne vėliau kaip kitą darbo dieną, ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro apie procesinių prievartos priemonių, kurios buvo taikytos neatidėliotinai ir nedalyvaujant VTAS, taikymą (Aiškinamojo rašto 5 punktas). VTAS turi gauti informaciją raštu pagal Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2014 m. gruodžio 29 d. įsakymo Nr. I-288 (su vėlesniais pakeitimais) nustatytą formą, kurioje nurodomi pagrindiniai duomenys apie įvykdytą procesinį veiksmą, t. y. vykdymo pagrindas, vieta, laikas, duomenys apie nepilnametį, kurio akivaizdoje buvo vykdomi veiksmai, ir jo atstovus pagal įstatymą. Taip pat pateikiama informacija apie nepilnamečio reakciją į jo akivaizdoje vykdytus procesinius veiksmus (verkė, buvo išsigandęs ar išskirtinai sutrikęs, sutriko psichinė, emocinė būseną, matė (nematė) atliekamas procesines prievartos priemones ar pan.) ar kitus, procesinę prievartos priemonę vykdžiusio pareigūno nuomone, reikšmingus duomenis (Aiškinamojo rašto 7 punktas). Esant neaiškumų dėl pateiktos informacijos, VTAS turi teisę kreiptis į ikiteisminio tyrimo pareigūną ar prokurorą ir tikslinti pateiktą informaciją, konkrečiai nurodant nesuprantamą ar neaiškią duomenų turinį.

51. Jeigu procesinių prievartos priemonių metu nepilnamečio interesams galėjo būti padaryta žala, VTAS privalo imtis priemonių, maksimaliai sušvelninti galimai nepilnamečiui kilusias neigiamas pasekmes, inicijuoti pagalbą (pavyzdžiui, spręsti klausimą dėl psichologinės pagalbos ir kitų socialinių paslaugų nepilnamečiui suteikimo būtinybės), esant poreikiui apsilankyti šeimoje ir kt. (Nuostatų 6.3 – 7.27 punktai).

52. VTAS atstovas, esantis procesinių prievartos priemonių vykdymo vietoje, privalo imtis priemonių, kad nepilnametis būtų saugiai išvestas iš patalpos (VTAS darbuotojo ar kito suaugusio asmens), kurioje bus atliekami procesinių prievartos priemonių veiksmai. Visais atvejais VTAS atstovui būtina nepilnamečio pašalinimą derinti su ikiteisminio tyrimo pareigūnu, prokuroru, nepilnamečio atstovais pagal įstatymą, jei jie yra procesinių prievartos priemonių taikymo vietoje.

53. VTAS atstovas turi apsaugoti nepilnametį asmenį, užtikrinti jam saugią ir ramią aplinką, kurioje nepilnametis nepatirtų psichologinės įtampos ir baimės priverstinės priemonės

vykdymo metu. Nepilnametis turi būti perduotas kito iš tėvų, artimųjų giminaičių, giminaičių ar kitų vaikui artimų asmenų priežiūrai.

54. Jeigu VTAS atstovas, dalyvaudamas procesinių prievartos priemonių taikymo metu, padaro išvadą, kad procesinės prievartos priemonės, jo manymu, atliekamos netinkamai ir pažeidžia nepilnamečio interesus, turi netinkamai procesines prievartos priemones atliekančiam asmeniui pareikšti pastabas ir nurodyti, kurie procesinių prievartos priemonių taikymo aspektai prieštarauja nepilnamečio interesams bei paprašyti tokius veiksmus nutraukti, taip pat informuoti ikiteisminiam tyrimui vadovaujantį prokurorą ar aukštesnįjį prokurorą.

V. DĖL VTAS INFORMACIJOS PATEIKIMO IKITEISMINIO TYRIMO PAREIGŪNUI, PROKURORUI

55. VTAS, gavęs ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro prašymą, ištiria šeimos aplinką ir pateikia ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui visą turimą ir naujai patikrintą informaciją apie nepilnamečio gyvenimo ir auklėjimo sąlygas, taip pat kitas, VTAS nuomone, svarbias teisėsaugos pareigūnams būtinas žinoti aplinkybes: kai pranešimas apie įtarimą ikiteisminio tyrimo metu pareikštas nepilnamečiui; kai ikiteisminio tyrimo metu nusprendžiama atlikti nepilnamečio liudytojo, nukentėjusiojo apklausą ir tam būtina išsiaiškinti jo gyvenimo ir auklėjimo sąlygas (Lietuvos Respublikos Generalinės prokuratūros, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2011 m. sausio 27 d. bendradarbiavimo susitarimo Nr. 17.3-40/D4-45/11-1 (toliau – Bendradarbiavimo susitarimas) 4.2.4–4.2.4.1–4.2.4.2 punktai; Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2011 m. kovo 18 d. įsakymo Nr. A1-138 (toliau – Įsakymas) 8–8.1–8.2 punktai).

56. VTAS privalo pateikti informaciją raštu (elektroniniu paštu, faksu), išsiųsdamas nustatytos formos pranešimą. Informacijos apie nepilnamečio gyvenimo ir auklėjimo sąlygas pranešimo forma nurodyta Bendradarbiavimo susitarimo ir Įsakymo prieduose.

57. VTAS turi pateikti informaciją apie nepilnametį, jo tėvus, šeimą ir globą (rūpybą).

58. VTAS informaciją apie nepilnamečio gyvenimo ir auklėjimo sąlygas turi pateikti ne vėliau kaip per 7 kalendorines dienas nuo prašymo dėl informacijos pateikimo gavimo dienos, jeigu nėra nurodyta kitaip (Bendradarbiavimo susitarimo 4.2.5. punktas, Įsakymo 9 punktas). VTAS turi teisę ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro prašyti, kad nurodytų, dėl kokių priežasčių jam reikalinga informacija apie nepilnamečio gyvenimo ir auklėjimo sąlygas skubiai, per trumpesnę nei 7 kalendorinių dienų terminą.